

Jurisprudential review of forex market transactions

Mohammad Torabi*

Sadeq Elham**

Abstract

Today, currency exchange plays an important role in the international community. One of the global financial markets where different currencies are placed against each other and the prices are determined by supply and demand is "Forex Market", which has new opportunities for investing in the currency market and has attracted the attention of Muslim and non-Muslim traders. With the introduction of forex trading in Iran, different views were raised by legal and religious institutions, which caused confusion about the market trend; Also, due to several reasons such as the suspicion of gambling transactions, the existence of fake transactions in the market and the lack of identity of brokerages, the granting of credit by brokerages and the creation of suspicions of usurious transactions due to the receipt of profits, the forced departure of capital from the country and damage to the economy, bans for this market. It was found that the precise and scientific identification and examination of those reasons can help policymakers in designing and controlling the currency market so that the economic stability and security of the country can be ensured; The purpose of the current research is to investigate the most important Shariah doubts related to this market, and in order to analyze the jurisprudential aspects of these transactions, the data and information required for the research have been collected using library tools, documents and with the benefit of written and oral sources. In the current research, by conducting research on the nature of the forex market and the doubts on it, it is evaluated in a descriptive, analytical method and citing jurisprudence propositions that at present, due to the conditions of the country and the failure of most traders in the forex market and the exit of currency from the country and damage to Economy, presence in the forex market has no legal justification.

Keywords: Forex, Jurisprudential approach, Virtual transactions, Usury, Gambling.

JEL Classification: F31, D53, K33, G15

* M.A in Faculty of Theology, Imam Sadiq University, Tehran, I.R.Iran (Corresponding author).
Mohammad.th2791@gmail.com

 0009-0009-2070-9942

** Assistant Professor of Faculty of Theology, Islamic Student and Guidance, Imam Sadiq University, Tehran, I.R.Iran.
S.elhamisu.ac.ir

 0000-0003-4962-9136

دوفصلنامه علمی «مطالعات اقتصاد اسلامی»، مقاله پژوهشی، سال پانزدهم، شماره دوم (پیاپی ۳۰)، بهار و تابستان ۱۴۰۲، صص. ۴۶۷-۴۹۶

مقاله برای اصلاح به مدت ۱۰ روز نزد نویسندگان بوده است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۰۳

بررسی فقهی معاملات بازار فارکس

محمد ترابی*

صادق الهام**

چکیده

امروزه مبادلات ارزی نقش مهمی را در جامعه جهانی ایفا می‌کند. بازار فارکس یکی از بزرگ‌ترین بازارهای مالی است که در آن ارزهای مختلف با توجه به قوانین عرضه و تقاضا مبادله می‌شوند. با ورود بازار فارکس به ایران، دیدگاه‌های مختلفی از سوی نهادهای قانونی و دینی مطرح شد که منجر به ایجاد ابهاماتی در خصوص نحوه فعالیت و قواعد حاکم بر این بازار گردید؛ همچنین به دلیل وجود شبهاتی مانند قماری بودن معاملات، وجود معاملات صوری در بازار، عدم هویت کارگزاری‌ها، وجود معاملات ربوی، خروج قهری سرمایه از کشور و زیان‌رسانی به اقتصاد، ممنوعیت‌هایی در ایران برای معامله در فارکس به وجود آمد که شناسایی و بررسی دقیق آن شبهات می‌تواند سیاست‌گذاران را در طراحی و کنترل این بازار یاری نماید تا به موجب آن، ثبات و امنیت اقتصادی تأمین گردد؛ هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی اهم شبهات شرعی مربوط به این بازار است که به منظور تحلیل زوایای فقهی این معاملات، داده‌ها و اطلاعات موردنیاز با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای و اسنادی و با بهره‌مندی از منابع مکتوب و شفاهی گردآوری شده است. در پژوهش حاضر با انجام تحقیق در ماهیت بازار فارکس و شبهات وارده بر آن، با رویکرد توصیفی تحلیلی و استناد به گزاره‌های فقهی، چنین ارزیابی می‌شود که با شکست معامله‌گران در این بازار، خروج قهری سرمایه از کشور اتفاق افتاده و سبب آسیب‌رسانی به نظام اقتصادی کشور می‌شود؛ لذا انجام معامله در زمان حال با توجه به مصلحت نظام توجیه شرعی ندارد.

واژگان کلیدی: بازار فارکس، رویکرد فقهی، ربا، قمار، غرر.

طبقه‌بندی JEL: F31, D53, K33, G15

* دانش‌آموخته کارشناسی ارشد الهیات، معارف اسلامی و ارشاد دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

Mohammad.th2791@gmail.com

0009-0009-2070-9942

** استادیار دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

S.elhamisu.ac.ir

0000-0003-4962-9136

مقدمه

یکی از بازارهای مالی جهانی که در آن ارزهای مختلف در مقابل هم قرار می‌گیرند و به وسیله عرضه و تقاضا تعیین قیمت می‌شوند، بازار فارکس می‌باشد. بازار مالی فارکس یکی از پیشرفته‌ترین و پرطرفدارترین بازارها در اقتصاد جهانی است. فارکس اصطلاحی لاتین و از دو واژه foreign, exchange می‌باشد که به معنای بازاری برای تبادلات دو ارز مختلف از کشورهای جهان است. روش معامله در بازار فارکس به این صورت است که ارزی خریداری و ارزی دیگر به فروش می‌رسد که این معاملات به طور هم‌زمان صورت می‌گیرند (یوسفی، ۱۳۹۱، ص. ۲۵). طبق نظر برخی از صاحب‌نظران و با تحلیل زوایای فقهی این معاملات، چنین ارزیابی شده است که علت حرمت معاملات در بازار، تشابه بازار فارکس با معاملات ربوی و قمارگونه است. از طرف دیگر چون ضررهای مالی در معاملات فارکس تنها متوجه فرد معامله‌گر نیست و تمام جامعه را مورد آسیب قرار می‌دهد؛ لذا باعث خروج ارز از کشور و موجب ضرررسانی به نظام اقتصادی جامعه می‌شود. با بررسی پیشینه پژوهش مشخص می‌شود که تحقیق فقهی که به بررسی جامع و مانع شبهات روز پردازد وجود ندارد و علاوه بر آن نتیجه این پژوهش جدید دارای تفاوت‌های مهمی است که مسئله روز را بررسی می‌کند و به آن پاسخ لازم را می‌دهد. در این پژوهش، مقایسه‌ای بین معاملات فارکس و اصول مالی اسلامی مانند «ربا»، «غبن»، «قمار» و «غرر» انجام شده است که در اکثر مقالات به آن پرداخته نشده است. این مقاله با ارائه تحلیلی دقیق از مسائل شرعی و فقهی مرتبط با این بازار، به سرمایه‌گذاران و معامله‌گران مسلمان کمک می‌کند تا درک بهتری از چگونگی تعامل با این بازار داشته باشند. این مقاله از سویی جنبه نظری و بنیادین دارد و از سوی دیگر حائز جنبه‌ای کاربردی است. این پژوهش از حیث نوع، کیفی است و در آن از رویکرد توصیفی و تبیینی برای تحلیل داده‌ها و برای گردآوری داده از ابزار کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده شده است. یافته‌های پژوهش دارای دلالت‌های نظری و عملیاتی است و می‌تواند مورد استفاده تصمیم‌گیرندگان بخش‌های راهبردی و عملیاتی قرار گیرد؛ لذا مقاله توسعه‌ای - کاربردی محسوب می‌شود. پژوهش پیش‌رو اکتشافی بوده و فرضیه‌آزما نیست. با توجه به مطالب بیان شده، سؤال اصلی مقاله آن است که

اهم شبهات وارده به بازار فارکس چیست؟ برای پاسخ به این پرسش ابتدا مفاهیم مهم و کاربردی بازار فارکس شرح داده می‌شود و سپس در چهارچوب نظری، شبهات وارده تحلیل و بررسی می‌گردد.

۱. چهارچوب مفهومی

در این بخش از پژوهش اصطلاحات و واژگان مهم مربوط به بازار فارکس بیان شده و به توضیح اجمالی آن‌ها پرداخته می‌شود.

۱-۱. بازار فارکس^۱

بازاری بین‌المللی است که ارز کشورهای مختلف در برابر یکدیگر خرید و فروش می‌گردد؛ این بازار دارای محل فیزیکی خاصی نیست و در سراسر جهان توسط سکوه‌های (پلتفرم‌های) مختلف قابل استفاده است. پس کارکرد اصلی بازار فارکس تبادل و قیمت‌گذاری ارزهای خارجی است که به صورت بسیار پیشرفته و نوین در فضای مجازی انجام می‌شود (سرافراز، ۱۳۷۶، ص. ۱۸). روش معامله به این صورت است که برای خرید ارز یورو، ارزی در مقابل آن، مثلاً دلار به فروش می‌رسد (Black, 1946, p. 530).

۲-۱. کمیسیون^۲

این واژه در بازار فارکس مشابهت‌هایی با کلمه کارمزد دارد. کارگزاری‌ها نسبت به خدمتی که ارائه می‌دهند باید درآمدی هم داشته باشند. این درآمد بروکر، همان کمیسیون است که بابت انجام معامله از معامله‌گر دریافت می‌شود. این کمیسیون‌ها یا کارمزدها به دو نوع مختلف تقسیم می‌شوند: نوع اول کمیسیون‌ها ثابت و نوع دوم آن‌ها متغیر است که به اسپرد معاملاتی شهرت دارد (thetraderinyou.com).

۳-۱. اهرم^۳

واژه اهرم به معنای حجم مشخصی از پول است که سرمایه‌گذار به‌عنوان وام از کارگزاری دریافت می‌کند. این پول توسط کارگزاری به معامله‌گر قرض داده می‌شود تا

1. Forex Market
2. Commission
3. Leverage

بتواند در معاملات کلان بازار فارکس شرکت کند؛ مثلاً به وسیله اهرم، هزار دلار به صد هزار دلار تبدیل می‌شود. در این روش، ارز از کارگزار قرض گرفته می‌شود تا معامله‌گران خرد بتوانند از موقعیت‌های معاملاتی خوبی بهره‌مند شوند و در موقعیت‌های مختلف سرمایه‌گذاری، شرکت کنند.

۴-۱. بروکر^۴

واژه بروکر یا همان کارگزاری به معنای محلی است که در آن حساب معاملاتی تشکیل می‌شود و خدمات بازار فارکس ارائه می‌گردد. کارگزاری‌ها واسطه انجام معامله هستند که بین خریدار و فروشنده ارتباط مستقیم برقرار می‌کنند. با توجه به توضیحات فوق، بازار فارکس بازاری دوطرفه است که معامله‌گران برای کسب سود به خرید و فروش دو ارز می‌پردازند و از اختلاف آن‌ها سود می‌برند. کارگزاری‌ها واسطه این معاملات هستند که از معامله‌گران کارمزد دریافت می‌کنند.

۲. چهارچوب نظری

پس از شناخت کلی نسبت به چهارچوب مفهومی، به بررسی مبانی نظری مقاله پرداخته می‌شود. در این قسمت اهم شبهات موجود در این بازار جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل شده است. اولین شبهه بحث قماری بودن معاملات در بازار فارکس می‌باشد.

۲-۱. بررسی شبهه قماری بودن معاملات بازار فارکس

مفهوم لغوی قمار در کتاب‌های لغت به صورت دقیق و آشکار بیان نشده است؛ اما برخی از نویسندگان مفهوم آن را گروگذاردن و راهنه گفته‌اند (زیبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۳، ص ۶۳). عده‌ای معنای مصدری آن را بازی و انجام مخاطره با وسایل مخصوص (طریحی، ۱۴۱۶ق، ج ۴، ص ۳) و دسته دیگر آلات مخصوص قمار (ابن اثیر، بی‌تا، ج ۵، ص ۲۹۶) آورده‌اند؛ اما از لحاظ اصطلاحی، قمار را این‌گونه تعریف کرده‌اند: محقق اردبیلی قمار را بازی با وسایلی همچون شطرنج و تخته‌نرد می‌داند که برای انجام قمار استفاده می‌شود (محقق اردبیلی، ۱۳۹۲، ج ۸، ص ۴). نظر شهید دوم در رابطه با قمار این است که بردو باخت را در بازی شرط نمی‌داند و صرف انجام بازی، قمار شکل

می‌گیرد (شهید ثانی، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص. ۱۲۲). شیخ انصاری نیز قمار را بازی با آلات مشهور به قمار همراه با قراردادن وثیقه می‌داند (انصاری، ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص. ۳۷۱). پس از مشخص شدن تعریف قمار، برای تطبیق ویژگی‌های معامله قمار با معاملات در بازار فارکس به چند نکته اشاره می‌شود:

۲-۱-۱. آلات قمار

بازی با آلات قمار مانند وسایلی همچون تخته‌نرد و پاسور حتی اگر با گذاشتن گرو و یا همراه با شرط‌بندی نباشد نیز مطلقاً حرام می‌باشد و در صورت تصرف در آن مال کسب شده، فرد ضامن است (نجفی خوانساری، ۱۳۵۴ق، ج ۲۲، ص. ۱۰۹). از لحاظ تطبیق با بازار فارکس باید اشاره کرد که در این بازار، ابزار و آلات قمار وجود ندارد تا سبب انجام معامله قمار باشد؛ پس بازار فارکس از لحاظ وجود آلات قمار مشابهتی با عمل قمارگونه ندارد؛ زیرا وسیله‌ای که در عرف برای قمار از آن استفاده می‌شود در بازار نیست. پس این ویژگی قمار در بازار یافت نشد.

۲-۱-۲. رهن گذاشتن مال

در ادبیات عرب، رهن به معانی مختلفی آمده است. از جمله این موارد مسابقه، مخاطره و قمار است. در منابع فقهی نیز رهن معانی مختلفی از جمله مخاطره، عمل وثیقه‌گذاری، مسابقه، مطلق مغالبه (غلبه‌کردن بر دیگری) و مال مورد وثیقه دارد (مصطفوی، ۱۴۲۱ق، ج ۱، ص. ۹۷۵). بعضی از اعمال قمار، بازی با آلات قمار و با وجود رهن می‌باشد؛ یعنی در بازی مابه‌ازائی به عنوان رهن وجود دارد؛ مانند اینکه در بازی تخته‌نرد برای دریافت پول حریف مسابقه می‌دهند و برنده بازی آن پول را صاحب می‌شود. پس در قمار طرفین رهن و گرو می‌گذارند؛ اما باید توجه داشت که در فارکس رهن و سهام گرویی وجود ندارد. یعنی افراد برای معامله در بازار پولی را در رهن نمی‌گذارند تا فرد برنده و یا شخص سوم مالک آن رهن شود؛ لذا از جهت وجود رهن نیز معاملات فارکس با قمار شباهتی ندارد.

۲-۱-۳. قمار در بازی

با اینکه قمار در غیربازی هم جریان دارد؛ اما یکی از محل‌های ایجاد قمار در بازی

می‌باشد؛ مانند دوز بازی، گردو بازی و یا حتی بیلپارد که بدون آلات قمار انجام می‌شود ولی اگر در آن راهنه یا همان بردو باخت پولی موجود باشد، بازی قمار نامیده می‌شود و حرام است (انصاری، ۱۴۱۹ق، ج ۳، ص. ۱۰). در حالت معمول در معاملات بازار فارکس، بازی وجود ندارد؛ زیرا معامله‌گران با برنامه‌ریزی و با وجود علم اقدام به معامله می‌کنند؛ لذا بازی صدق نمی‌کند؛ پس در حالت عادی این ویژگی قمار نیز در بازار وجود ندارد؛ البته در نوعی از معاملات بازار فاکس بازی وجود دارد که به آن بورس بازی و یا معامله شرطی می‌گویند که در بعضی از مواقع منطبق بر قمار می‌باشد که در ادامه به آن اشاره می‌شود.

۲-۱-۴. مخاطره در معاملات

مخاطره انجام اعمالی است که دارای خطر و ریسک بالابوده و نتیجه آن مشخص نیست. به عبارت دیگر مخاطره حالتی می‌باشد که فرد در آن زمان به عملی که از نتایج آن می‌ترسد، اقدام می‌کند (صدر، ۱۴۱۷ق، ج ۲، ص. ۲۴۶). شهید صدر، انجام عمل مخاطره‌ای را باعث درآمد و تولید اقتصادی نمی‌داند و علت حرام بودن معاملات قمار و درآمدهای حاصل از آن را در فقه جعفری به دلیل وجود مخاطره در معاملات می‌داند (صدر، ۱۳۴۹ق، ج ۲، ص. ۲۶۴)؛ لذا اشتراک معاملات مخاطره‌ای، در وجود تردید و شک در رسیدن به نتیجه مطلوب یا حتی عدم رسیدن به آن است. درحقیقت احتمال وجود سود و زیان به طور همزمان، می‌تواند باعث مفهوم مخاطره در معامله شود. حال باید بررسی کرد که آیا در معاملات فارکس مخاطره وجود دارد؟ البته باید به این نکته نیز توجه داشت که در معاملات ریسک وجود دارد؛ اما تفاوت آن با مخاطره در چیست؟ خطر موجود در موقعیت قمار ماهیتی است که به ارکان قرارداد ربط دارد که با ایجاد شفافیت بیشتر قابل تصفیه می‌باشد؛ اما ماهیت عدم اطمینان موجود در واژه ریسک به آینده یک دارایی مربوط است که با تلاش بیشتر قابل محدود کردن دامنه آن است که همان توزیع احتمال وقوع پیامدهای احتمالی در آینده نزدیک می‌باشد؛ البته نتیجه هر دو عمل و موقعیت می‌تواند فرد معامله‌گر را در معرض ضرر و زیان قرار دهد؛ اما نوع مخاطره ایجاد شده با ماهیت متفاوتی از عدم اطمینان

است. در معامله قماری دو طرف حاضر در معامله اقدام به یک عمل پُرخطر می‌کنند که معامله را در حالت مخاطره‌آمیزی قرار می‌دهند که احتمال هدررفت و باخت تمام سرمایه را به‌دنبال دارد. خطری‌بودن در زمان برد و باخت یعنی سود و زیان مطلق ایجاد می‌شود. یعنی در مقابل سود یک‌طرف، طرف مقابل حتماً ضرر می‌کند (توحیدی، ۱۳۹۹، ج ۱، ص. ۳۸)؛ اما در معاملات فارکس با رعایت حد ضرر، ریسک عقلایی وجود دارد که قابل مدیریت است؛ البته در بازار فارکس عده‌ای از معامله‌گران سفته‌بازان هستند. سفته‌بازان صرفاً به خرید و فروش ارز با ریسک غیرعقلایی می‌پردازند تا از طریق نوسانات آن، سود کسب کنند؛ فعالیت این گروه نفعی برای اقتصاد جهانی ندارد. عده‌ای این عمل را بورس‌بازی و نوعی قمار می‌دانند چراکه سفته‌بازان به تدریج فعالیت‌های مفید را کنار می‌گذارند و به بورس‌بازی که سود بادآورده می‌آورد روی می‌آورند. فعالیت این گروه از معامله‌گران شبیه به فعالیت کازینو می‌باشد که افراد به‌وسیله شانس و اقبال روی جفت ارزهای مورد علاقه اقدام به شرط‌بندی کرده و در صورت پیش‌بینی درست، از عمل خود سود می‌برند. در بعضی از مواقع معاملات واقعی شکل نمی‌گیرد و معاملات صوری انجام می‌شود. واضح است که چنین معاملاتی مبنای شرعی ندارد و درآمد حاصل از آنها نیز نوعی شرط‌بندی، قمار و اکل مال به باطل است؛ بنابراین با استناد به گزاره‌های فوق و تنقیح مناط و وجود آثار مشترکه، میان قمار و بازار فارکس، می‌توان معامله سفته‌بازان در بازار فارکس را در سطح خرد نزدیک به قراردادهای قمار دانست (Bean, 2011)؛ اما اگر معاملات در بازار فارکس همراه با تحلیل، ریسک عقلایی و بدون مخاطره باشد در حکم قمار قرار نمی‌گیرد؛ به‌طور خلاصه تفاوت قمار و فارکس بدین شرح است: در معامله قمار نوعی بازی با ریسک بسیار بالا وجود دارد، یعنی صرفاً یک‌طرف معامله بازنده و طرف دیگر معامله به همان اندازه سود می‌برد، درحالی‌که در فارکس این‌گونه نیست؛ در بازی قمار دو طرف معامله باید مبلغی رهن و گرو بگذارند؛ اما در بازار فارکس سهام‌گرویی وجود ندارد؛ انجام قمار و شرط‌بندی حرام و مبتنی بر یک عمل نامشروع می‌باشد و قطعاً در چهارچوب معاملات مشروع قرار ندارد، در صورتی‌که معاملات فارکس در قالب نزدیک به بیع است و با معاملات قمار تفاوت‌های بنیادین دارد. در قمار معامله‌گران بدون علم و

منطق اقدام به شرط‌بندی روی اموال خود می‌کنند و به دلیل امری باطل و پوچ، سرمایه خود را به‌طور ناگهانی از دست می‌دهند؛ اما در فارکس معاملات بر اساس تحلیل تکنیکال و بنیادی انجام می‌شود و معامله‌گران با استفاده از این عوامل می‌توانند درصد ریسک و مخاطره را بسیار کاهش دهند و بر اساس تحلیل و واقعیت‌های موجود اقدام به معامله نمایند؛ همچنین معامله‌گران قمار تحمل شکست در معاملات را ندارند و به همین دلیل همیشه در تلاش‌اند که ضررهای وارده را جبران کنند. این موضوع باعث ضرر هرچه بیشتر آن‌ها شده، تا جایی که سرمایه خود را از دست می‌دهند؛ اما در بازار فارکس رعایت حد ضرر یکی از اصول مهم معامله است که سبب مدیریت سرمایه معامله‌گران می‌شود؛ پس بر اساس موارد گفته شده اگر فارکس مبتنی بر بخت و شانس نباشد و به‌طور کارشناسانه معامله شود، به دلیل اینکه سایر شرایط قمار را ندارد در قالب قمار قرار نمی‌گیرد.

۲-۲. شبهه فقهی مرتبط با نحوه فعالیت کارگزاران بازار فارکس

در موضوع کارگزاری‌های فعال در بازار فارکس چند نکته قابل توجه وجود دارد. این کارگزاری‌ها به چند گروه تقسیم می‌شوند. گروهی از این کارگزاری‌ها دارای هویت واقعی نمی‌باشند و موجودیت واقعی ندارند. بعضی از کارگزاری‌ها هویت دارند؛ اما اقدام به کلاهبرداری از معامله‌گران می‌کنند. بخش دیگر از کارگزاری‌ها دارای هویت می‌باشند و کلاهبرداری انجام نمی‌دهند؛ اما گزارش واقعی از وضعیت بازار و قیمت ارزها ارائه نمی‌دهند. بعضی دیگر از کارگزاری‌ها هویت واقعی دارند، کلاهبرداری انجام نمی‌دهند؛ اما در آن‌ها معاملات صوری و غیرواقعی صورت می‌گیرد و نوع دیگر کارگزاری‌ها هویت دارند، کلاهبرداری انجام نمی‌دهند و دارای گزارش واقعی از بازار هستند و معاملات صوری انجام نمی‌شود؛ اما شرط خلاف در قرارداد فی‌مابین خود و مشتری دارند؛ یعنی در قرارداد شرطی را مطرح می‌کنند که در اسلام صحیح نمی‌باشد. براساس توضیحات گفته شده، می‌توان تقسیم‌بندی ذیل را از کارگزاری‌ها ارائه نمود:

الف) بعضی از کارگزاری‌ها ارتباط مستقیم با بازار واقعی و هسته مرکزی ندارند و از معاملات آتی و اختیارات بهره می‌برند. تارنمای اینترنتی که قیمت‌ها در آن به نمایش

گذاشته می‌شود، در اصل صفحه‌ای صوری می‌باشد که حقیقت ندارد. این کارگزاری‌ها هویت مشخصی ندارند و تنها هدف آن‌ها کلاهبرداری است. این قسمت از معاملات فارکس و حضور در این کارگزاری‌ها به‌طور قطعی جایز نمی‌باشد و سود حاصله شرعی نیست؛ چراکه سود حاصله فقط از طریق صفحه مجازی، معاملات غیرواقعی و بازی با اعداد به‌دست آمده است. به این کارگزاری‌ها Bucket Shop گفته می‌شود.

ب) دسته بعدی کارگزاری‌ها به مانند کازینوها فعالیت می‌کند. معامله‌گران در این کارگزاری اقدام به شرط‌بندی روی ارز موردنظر می‌کنند و در صورتی که روند قیمت طبق پیش‌بینی آن‌ها حرکت کند، برنده خواهند شد. این کارگزاری‌ها مانند نوع قبلی در بازار حضور واقعی ندارند و تنها عمل آن‌ها قرار دادن موقعیت‌های معاملاتی در برابر یکدیگر می‌باشد. به این کارگزاری‌ها Book Makers گفته می‌شود.

پ) دسته بعدی کارگزاری‌ها برخلاف کارگزاری‌های قبلی ارتباط مستقیم را با بازار فارکس و هسته مرکزی برقرار می‌کنند. این شرکت‌ها خدمات متفاوت و دقیق‌تری دارند. بیشتر سرمایه‌گذاران با این نوع کارگزاری‌ها همکاری دارند؛ البته این کارگزاری‌ها در بعضی از موارد شروطی با مشتری مطرح می‌کنند که خلاف شرع می‌باشد. یکی از این شروط این است که زمانی که معامله انجام نمی‌شود، سرمایه مشتری را در بانک یا مؤسسات ربوی سرمایه‌گذاری کنند و بهره آن را دریافت نمایند. به این کارگزاری‌ها، کارگزاران خرد می‌گویند.

ت) گروه بعدی کارگزاری‌های نهادی هستند. این نوع از کارگزاری‌ها دسترسی مستقیم نسبت به هسته اصلی بازار دارند و بسیار مناسب برای معامله‌گران می‌باشد. این کارگزاری‌ها تحت نظارت سازمان تنظیم مقررات می‌باشند، به همین دلیل مورد اطمینان هستند و بهترین گزینه برای همکاری می‌باشند. لازم به ذکر است سازمان‌هایی وجود دارند که بر روی کارگزاری‌ها نظارت دارند. این سازمان‌ها در بازار فارکس به‌عنوان نهادهای نظارتی عمل می‌کنند که مجوزها و استانداردهایی را برای شرکت‌های کارگزاری فارکس و سایر بازیگران اصلی در بازار ارز تعیین می‌کنند. به این نهادهای نظارتی، رگولاتوری گفته می‌شود. آنها معمولاً با انتشار فهرست بروکرهای رگوله شده سعی می‌کنند از به دام افتادن مردم در کارگزاری‌های نامعتبر جلوگیری کنند؛

به‌عنوان مثال، نهاد نظارتی کشور انگلستان (FCA^۵) که بر تمامی بروکرهای فارکس نظارت دارد. کاربرد رگولاتوری این است که کاربران در صورت بروز هرگونه تخلف بروکر می‌توانند به نهاد نظارتی یا همان رگولاتوری شکایت نمایند (iranbroker.org). با توجه به توضیحات ارائه شده شبهات فقهی مرتبط با کارگزاران به شرح ذیل می‌باشد: درباره کارگزاری‌ها بیان شد که به چهار دسته تقسیم می‌شوند که دو دسته از آن‌ها دارای معاملات صوری (bucket shop, book makers) و دو دسته دیگر دارای معاملات واقعی (کارگزاری‌های خرد و نهادی) هستند. معامله در کارگزاری‌های بیان شده که معاملات واقعی انجام نمی‌دهند از لحاظ شرعی خلاف است و سود کسب شده از آن مشروع نمی‌باشد؛ زیرا این کارگزاری تنها اطلاعات صوری نمایش می‌دهند و اطلاعات واقعی به نمایش نمی‌گذارند و همچنین بروکر سرمایه را در محل دیگر مانند شرکت‌ها، معاملات قاچاق و موارد ممنوعه دیگر سرمایه‌گذاری می‌کنند؛ این روش شبیه قمار است و معاملات را غرری می‌کند. همان‌طور که گفته شد منظور از بیع غرری معامله‌ای است که به دلیل حضور جهل در معامله، طرفین بر کنه قرارداد احاطه‌ای ندارند (ابن اثیر، ۱۴۲۱ق، ص. ۷۵). در نتیجه مورد معامله باید معلوم باشد و اگر قراردادی دارای موضوع مجهول باشد، باطل است. پس اگر معامله صوری باشد و در آن قیمت و مقدار و موضوع معامله معلوم نباشد، شبهه غرر پیش می‌آید (ایروانی، ۱۴۲۷ق، ج ۱، ص. ۱۹۰). از طرف دیگر سود حاصله هیچ مبنای واقعی ندارد و صرفاً برخاسته از بازی با اعداد و شانس و شرط‌بندی در اینترنت است و معاملات مخاطره زیادی دارد، پس ایجاد قمار می‌کند. دلیل دیگر عدم مشروعیت معامله در این کارگزاری‌ها وجود شروط خلاف در قرارداد فی‌مابین بعضی از کارگزاری‌ها و معامله‌گران می‌باشد. همان‌طور که اشاره کردیم گروهی از کارگزاری‌ها در قرارداد خود با مشتری شرط خلاف مطرح می‌کنند. یعنی در قرارداد بین خود و مشتری شروطی آورده‌اند که در اسلام صحیح نمی‌باشد؛ برای مثال شرط می‌کنند که اگر پول معامله‌گر در حساب ایشان ثابت بماند، در صندوق‌ها و بانک‌ها سرمایه‌گذاری کرده و سود ربوی دریافت کنند و یا مثلاً در شرکت‌های مشروب‌سازی سرمایه‌گذاری نمایند؛ لذا همکاری

با این نوع کارگزاری‌ها که در قرارداد خود شروط خلاف شرع مطرح می‌کنند، برای مسلمانان جایز نمی‌باشد. پس به‌طور کلی سرمایه‌گذاری با شرایط بالا در این کارگزاری‌ها صحیح نیست؛ اما معامله در کارگزاری‌هایی که تحت نظارت نهادی‌های مالی هستند و اقدام به گزارش واقعی از بازار می‌کنند و معاملات واقعی در آن صورت می‌گیرد و همچنین شروط خلاف در قرارداد خود با مشتری مطرح نکنند، ایرادی ندارد. پس اگر افراد بتوانند با جست‌وجو، کارگزاری‌های معتبر را شناسایی کرده و در آن معامله نمایند، معاملات صحیح می‌باشد. درباره فعالیت کارگزاری‌ها در سال‌های گذشته در ایران باید اشاره داشت که آنچه به‌عنوان بروکر و کارگزاری در ایران اقدام به فعالیت می‌کرد، دارای اشکالات و شبهات اساسی در نوع فعالیت خود بود. کارگزاری‌های موجود در ایران نماینده‌های بروکرهای اصلی در جهان بودند و طبق اساسنامه آنها فعالیت کرده و سفارش‌های مردم را به هسته آنها ارسال می‌کردند. در میان این کارگزاری‌ها، عده‌ای اقدام به فعالیت سفته‌بازانه کردند به‌صورتی که معاملات صوری انجام می‌دادند؛ یعنی فهرستی از تقاضا را ایجاد کرده و در مقابل سفارش‌های مردم قرار داده و باعث ضرر و زیان ساختگی برای مشتریان خود می‌شدند؛ از طرفی دیگر مدعی بودند که نمایندگی انحصاری کارگزاری‌های خارجی را گرفته و امکانات مربوط به سکوها‌های بازار را ارائه می‌دهند که بعداً مشخص شد که ارتباطی با بازار ندارند و اقدام به بازاریابی کرده‌اند (Cheng, 2007). با عنایت به این موضوع که سیستم‌های بانکی در ایران دارای قابلیت نقل و انتقالات پول به‌صورت گسترده و حجیم را در دنیا نداشتند و به‌دلیل تحریم‌ها، کارگزاران بازار فارکس قابلیت ارتباط از طریق سیستم بانکی در ایران با سایر سیستم‌های بانکی در جهان را نداشتند و نمی‌توانستند به مبادلات ارزی در سطح جهانی بپردازند؛ لذا مجبور به امضای قرارداد با نمایندگی یک کارگزار خارجی شدند تا قادر به فعالیت در بازار فارکس شوند. این نمایندگی‌ها در کشور ایران مشتری جذب کرده و با کارگزاری اصلی در خارج ارتباط می‌داده و در قبال این فعالیت برای خود حق کمیسیون و کارمزد تعیین می‌کردند (نائی، ۱۳۸۸، ص. ۹۰). این نوع کارگزاران به‌دلیل فعالیت‌های غیرقانونی که به قمار نزدیک بود، از نظر شرعی مورد تأیید نبودند که ممنوعیت آن در سال ۱۳۹۰ با تصمیم کارگروه مقابله با فعالیت‌های

غیرقانونی در بازار ارز اعلام گشت؛ لذا توصیه گردید که افرادی که اقدام به سرمایه‌گذاری در شرکت‌های مذکور کرده‌اند، هرچه سریع‌تر همکاری خود را قطع نمایند و پول‌های سپرده شده به این مؤسسات را دریافت کنند.

۳-۲. شبهه ایجاد غرر در معاملات بازار فارکس

یکی از کلماتی که در آن معنای احتمال ضرر و مخاطره وجود دارد غرر است. غرر از لحاظ لغوی در ادبیات عرب به معنای نقصان و مجهول بودن عاقبت امر، فریبکاری، خطر ناشی از جهل و در معرض هلاکت قرار دادن آمده است (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص. ۱۲؛ واسطی، ۱۳۰۷ق، ج ۷، ص. ۳۰۵). علمای شیعه نیز در مباحث مختلف از واژه غرر استفاده نموده و معانی متفاوتی از آن بیان داشته‌اند. برخی از دانشمندان بر جهل موسع که شامل جهل بر حصول مبیع، صفات آن و مقدار است تاکید داشته‌اند (انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۴، ص. ۱۷۸) و بعضی دیگر بر عنصر مضیق آن که شامل جهل به صفات مبیع و مقدار مبیع است اشاره کرده‌اند (صاحب جواهر، ۱۲۶۲ق، ج ۲۲، ص. ۳۸۸). عده‌ای از علما بر خطری بودن یعنی خطر عدم وجود مبیع یا خطر عدم دریافت و یا خطر عدم برابری یکی از عوضین توجه داشته‌اند. افراد دیگر نیز بر روی عدم تساوی معنای کلمات جهل و غرر توافق نظر داشته‌اند. برخی از علماء با ذکر معانی احتمالی خطر و فریب و خدعه، معنای اصطلاحی غرر از منظر علمای شیعه و اهل سنت را خطر ناشی از احتمال نرسیدن مبیع به دست طرف معامله و نیز عدم وجود صفات کمی و کیفی مورد معامله می‌دانند (خویی، ۱۴۱۷ق، ج ۵، ص. ۲۶۰). بیع غرری نیز به معنای بیعی است که ظاهر آن مشتری را فریب می‌دهد و باطن آن نیز مجهول می‌باشد (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ص. ۱۵۰؛ طریحی، ۱۴۱۴ق، ص. ۲۰۰؛ ابن اثیر، ۱۴۲۱ق، ص. ۵۰) یا بیعی مردد میان دو امر است. یکی از این موارد نظر متعاملین و دیگری مخالف با نظر آنان است (محقق داماد، ۱۳۸۱، ج ۲، ص. ۲۴۰). بیع غرری به معنای بیعی است که با خطری محتمل‌الحصول همراه است و لذا این بیع با حضور این خطر ناقص و ناتمام است. در معامله غرری طرفین به دلیل وجود جهل، بر اصل قرارداد احاطه ندارند (ابن اثیر، ۱۴۲۱ق، ج ۱، ص. ۱۲۰). با

عنایت به تعاریف اصطلاحی و لغوی که بیان گردید، تعریف نهایی معامله غرری، به معنای معامله‌ای است که همواره همراه با خطر است و متعاملین در زمان انجام معامله، توان تشخیص سوددهی یا زیان‌ده بودن معامله را به دلیل وجود جهل در مواردی ندارند؛ اما احتمال ایجاد غرر در معاملات در چه مواردی است؟ در معاملات غرری در تعیین مصادیق اتفاق نظر میان علمای فقه وجود ندارد؛ البته با بررسی نظرهای می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

الف) از شرایطی که باید در معامله رعایت شود تا ایجاد غرر نکند این است که باید مقصورالتسلیم باشد. نظر شهید اول این است که مصداق معامله غرری در جایی است که به دست آمدن موضوع معامله امکان‌پذیر نباشد و مجهول باشد که مثال آن فروش کبوتر در آسمان می‌باشد (انصاری، ۱۴۱۴ق، ج ۱۱، ص. ۷۵)؛ البته بعضی از فقها از جهت وجود خطری که در معامله با موضوع مجهول است، معامله را غرری می‌دانند ولی موردی که موضوع معامله مقصورالتسلیم نمی‌باشد را به دلیل مالیات نداشتن موضوع عقد باطل می‌دانند.

ب) نکته بعدی این است که فقها معتقدند مورد معامله باید معلوم باشد و اگر عقدی دارای موضوع مجهول باشد، باطل است. زمانی مورد معامله معلوم است که طرفین نسبت به مقدار، اوصاف و جنس موضوع معامله آگاهی داشته باشند. پس به عقیده برخی از علما اگر مورد معامله مجهول باشد معامله غرری می‌شود (ایروانی، ۱۴۲۷ق، ج ۸، ص. ۳۹۰). پس اگر اوصافی از کالا که در قیمت کالا و تقاضا اثر جدی دارد معلوم نباشد، حتی اگر مورد معامله موجود و قدرت بر تسلیم و دریافت آن باشد غرر پیش می‌آید. برای بررسی وجود غرر در معاملات بازار فارکس به چند نکته اشاره می‌شود؛ معامله در بازار فارکس شبیه به بیع می‌ماند و برای اینکه معامله بیع غرری نشود باید دارای شرایطی باشد. حال باید بررسی کنیم که آیا شرایط صحت معامله در بازار فارکس وجود دارد یا خیر؟ خرید و فروش باید دارای شرایطی باشد: اولین نکته در معامله اطلاع کافی از صفات مورد معامله و قدرت بر تسلیم عوضین است؛ لذا یکی از موارد ایجاد غرر، وجود خطر به جهت جهل به صفات مورد معامله یعنی جنس، وصف و مقدار مورد معامله می‌باشد. از لحاظ تطبیق این مورد با بازار فارکس باید بیان شود که در این بازار، مورد معامله ارز

است که اطلاعات و اخبار در ارزش مالی آن تأثیر دارد؛ در رابطه با این موضوع حیاتی‌ترین رکن در تصمیم‌گیری معامله‌گران اخبار خواهد بود و لازم است این اطلاعات به صورت کامل و به موقع منتشر شود و امکان دسترسی عموم به آن وجود داشته باشد. پس اگر اطلاعات به صورت ناقص منتشر شود و در دسترس عموم قرار نگیرد، در این صورت معامله در شرایط ابهام و مصداق غرر خواهد بود. در بازار فارکس به منظور شفافیت معاملات و جلوگیری از ابهام، تارنماهایی وجود دارد که اخبار را به طور عمومی منتشر می‌کند. این تارنماهای خبری عبارت‌اند از: [forexfactory](#) [forex-ratings](#) [fimachart.com](#), [ft.com](#). جمع‌بندی آنکه برای مرتفع نمودن ابهام نسبت به اوصاف عوضین لازم است تمهیداتی چیده شود تا اطلاعات اثرگذار از منابع رسمی در دسترس همه معامله‌گران قرار گیرد؛ در رابطه با تسلیم عوضین نیز باید بر حسب عرف و عادت امکان دستیابی به سهام و پول نقد ممکن باشد. در معاملات بعد از انجام معامله از طریق سامانه معاملات ارزش خریداری شده در حساب مشتری و مبلغ فروش ارزش دیگر نیز در حساب فروشنده درج می‌شود؛ بنابراین خطر عدم قدرت بر تسلیم وجود ندارد. پس در این معاملات تسلیم و تسلیم عوضین در حساب دو طرف صورت می‌گیرد. نکته بعدی معین بودن موضوع مورد معامله است. از جمله شرایط اساسی صحت معاملات تعیین موضوع معامله در قانون مدنی است که به انگیزه سودجویی انسان‌ها پاسخ می‌دهد و در صورت عدم تعیین، معامله باطل است. از آنجاکه همه معاملات در بازار فارکس از طریق سامانه الکترونیکی معاملات انجام می‌شود؛ بنابراین نسبت به وجود وضعیت عوضین اطمینان وجود دارد. در قسمت اطلاعات نرم‌افزار معاملاتی فارکس که همه کارگزاران در اختیار معامله‌گران قرار می‌دهند، موضوعاتی که قابلیت معامله در بازار را دارند و قیمت لحظه‌ای آن قرار داده شده است. در قسمت مربوط به معامله هم شخص معامله‌گر موضوع معامله را انتخاب کرده و وارد معامله می‌شود. همان‌طور که مشخص است تعیین موضوع معامله در این بازار مدنظر قرار گرفته و افراد با علم و اطلاع کافی مبادرت به انجام معامله می‌نمایند؛ لذا در خرید و فروش مربوط به ارزش موردنظر، خریدار و فروشنده لازم است نوع ارزش و نرخ آن را کامل بدانند که اکثر اوقات چنین موردی در بازارهای مالی وجود دارد (توحیدی، ۱۳۹۹، ج ۱، ص. ۲۴۱)؛ موضوع بعدی رضای طرفین و

انگیزه آنها در انجام معامله می باشد. برای انجام کاری که همراه با اراده است باید فرد در ابتدا آن را تصور کند و آنگاه درباره سود و زیان کار به تفکر بنشیند تا در بین دعاوی مختلف یکی را به طور حتم انتخاب کند و راغب به انجام دادن آن شود. برای ورود به معاملات فارکس نیز باید تشریفات خاصی را انجام داد. زمانی که فرد با کارگزار فارکس ارتباط برقرار می کند و تقاضای افتتاح حساب می کند، بدین معنی است که با اطلاع از اسباب معامله و آگاهی کافی مبادرت به این عمل نموده و در انتظار فرصت معقول است که با توجه به اسباب و تجزیه اقتصادی به بازار وارد شده و معامله را انجام دهد؛ بنابراین انجام معامله در فارکس که با انجام تشریفات خاص صورت می گیرد مبین قصد فرد و انجام دادن معامله است. اهلیت طرفین نیز یکی از موارد مهم است. در نظام های حقوقی قانون گذاران، سنی را به نام سن قانونی معرفی کرده اند که رسیدن به آن سن، اماره اهلیت در فرد قلمداد می شود. بازار فارکس بین المللی است؛ لذا سن معتبر برای ورود به این بازار نیز از ۱۸ سالگی قرار داده شده است. کارگزار فارکس جهت گشودن حساب معاملاتی هر فرد یک روگرفت از گذرنامه او وصول می کند. همان طور که واضح است گذرنامه یک مدرک هویتی معتبر است و فقط سن افراد از اطلاعات درج شده در آن احراز می شود و کارگزار این امکان را دارد که اطلاعات هویتی متقاضی را به طور دقیق ثبت کند و از هرگونه سوءاستفاده احتمالی از حساب فرد و درآمد او جلوگیری گردد. نکته بعد قانونی بودن جهت معامله می باشد. جهت معامله دلیلی است که باعث می شود طرفین به انجام معامله تشویق شوند. ماده ۲۱۷ قانون مدنی مقرر می نماید که در معامله لازم نیست که جهت آن تصریح شود ولی اگر تصریح شده باشد باید مشروع باشد والا معامله باطل است. اصل معاملات فارکس به گونه ای است که دو طرف معامله هیچ وقت روبه روی هم دیگر واقع نمی شوند. خرید و فروش در بازار فارکس به صورت غیابی و قرارداد الحاقی است که از سمت بانک های کارگزار ارائه می شود و معامله گران به آن ملحق می شوند؛ بنابراین با عنایت به شرایط حاکم در معامله امکان ندارد انگیزه های فردی این قصد مشترک ورود پیدا کند و نقضی در این مورد به معامله وارد نمی شود؛ اما نکته مهم و آخر در رابطه با این موضوع مشروعیت شرایط معاملات فارکس است. گاهی برخی شرایط و خصوصیات معامله به طوری است که پرداختن عوض در آن معامله

موردنظر با آن شرایط و خصوصیات موجب غرر می‌شود؛ مانند فروختن کالا با این شرط که مشتری در هر زمان یا مکانی به هر وسیله‌ای می‌خواست هزینه کالا را بپردازد که معامله غرری است (موسویان، ۱۳۹۱، ج ۲، ص. ۱۲۸)؛ بنابراین شرایط معاملات باید خود ایجادکننده غرر نباشد که در این راستا نهاد ناظر بازار زیرساخت‌های مقرراتی و دستورالعمل‌های لازم را برای شفافیت هرچه بیشتر معاملات فراهم نموده است. پس برای ورود به معاملات معامله‌گران باید با آگاهی کافی از شرایط و خصوصیات معاملات، اقدام به معامله نمایند. همچنین موضوع معاملات در بازار فارکس، کالا و ارز است. خرید و فروش کالا و ارز با توجه به حکم ماده ۱۰ قانون مدنی که مربوط به احترام به اصل آزادی قراردادها است ایرادی ندارد. همچنین در مورد معاملات غرری تشخیص موضوع به عهده عرف است. یعنی اگر در معامله‌ای عرف حکم غرر را منتفی دانست حکم معامله غرری نمی‌شود و اگر عرف غرر را استوار و محرز دانست به‌طور خودکار حکم معامله غرری خواهد بود. قابل ذکر است که اگر در بازارهای مالی، معامله‌گران اقدام به بازارگرمی کرده و با ایجاد تبلیغات مثبت و منفی در بازار تغییرات ایجاد کنند و معامله‌ای در شرایط جهل یکی از طرفین انجام شود از لحاظ فقهی صحیح نمی‌باشد و درآمد یا سود حاصل از آن مشروع نیست؛ اما در شرایط عادی و با احراز نکات بالا در معاملات بازار فارکس، معاملات غرری شکل نمی‌گیرد.

۲-۴. شبهه فقهی ایجاد معامله ربوی با توجه به اعطاء وام از طرف کارگزار به معامله‌گر

یکی از ویژگی‌های بازار فارکس وجود خاصیت اهرمی است. خاصیت اهرمی در بازار فارکس به معامله‌گر این امکان را می‌دهد که بیش از آورده اولیه خود در بازار فارکس وارد موقعیت معاملاتی شود و کسب سود کند. این ویژگی به افراد معامله‌گر این توانایی را می‌دهد تا با استفاده از این خاصیت اهرمی، پول بیشتری را در بازار وارد کرده و اقدام به معامله کنند (Cheng, 2007)؛ برای مثال هزار دلار معامله‌گر به صد هزار دلار تبدیل می‌شود. اهرم به‌طور کلی شامل قرض‌دادن حجم مشخصی از پول به معامله‌گران برای سرمایه‌گذاری است. در بازار فارکس، ارز از طرف کارگزار به معامله‌گر قرض داده می‌شود. اگر بعد از معامله و اجرای عملیات تسویه میزان این ودیعه کم بشود و به نقطه

خطرناک برسد، در ابتدا کارگزار اقدام به اخطار به معامله‌گر می‌کند و در صورت ادامه روند معاملات مشتری، معاملات ایشان بسته و متوقف خواهد شد. به نظر بعضی از کارشناسان، اهرم در بازار فارکس از نظر مباحث مختلف دارای اشکال است و ایجاد شبهه ربا می‌کند. برای آنکه مشتری بتواند از اهرم استفاده کند باید از کارگزار پول را قرض بگیرد و مقدار پول با توجه به انتخاب میزان درجه اهرم متفاوت است. در اینجا یکی از مباحثی که ایجاد شبهه می‌کند موضوع بهره و قرضی است که از طرف کارگزاری داده می‌شود که احتمال ربا می‌رود. پس نکته‌ای که در باب اهرم بازار فارکس وجود دارد این است که کارگزاری در برابر اهرم و خدماتی که به مشتری می‌دهد، سود و بهره دریافت می‌کند که سبب ربوی شدن معامله است؛ پس شبهه‌ای وجود دارد که در بازار فارکس به علت وجود اهرم، ربا شکل می‌گیرد. پس به‌طور خلاصه بعضی از کارشناسان معتقدند که در بازار، ربای قرضی و جاهلی وجود دارد چراکه کارگزار در قبال اعطای وام، از مشتری سود دریافت می‌کند؛ اما درباره ربای قرضی باید اشاره شود که ربا در کتاب‌های لغتی، به معنای فزونی آورده شده است (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص. ۱۲۶) و از لحاظ اصطلاحی به معنای دریافت زیادی در معامله اشیاء ربوی و یا دریافت سود اضافی مشروط در قرارداد قرض می‌باشد (محقق اردبیلی، ۱۴۰۳، ج ۸، ص. ۴۵۱). شهید ثانی ربا را این‌گونه تعریف می‌کند که هرگاه در قرارداد قرض شرط شود که مستقرض باید بیشتر از مثل مالی که قرض گرفته را به مقرض بدهد، ربا و حرام می‌باشد (شهید ثانی، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص. ۴۴۳). لازم نیست که حتماً منفعت از جنس مال قرض داده شده باشد بلکه زیادی می‌تواند حکمی یا عینی باشد (مطهری، ۱۳۷۲، ج ۱، ص. ۴۱). تحریم ربا دلایلی زیادی دارد که یکی از آن‌ها هدایت سرمایه‌های مردم به سمت فعالیت‌های اقتصادی مفید و مولد و ایجاد تعادل روانی و روحی در میان مردم است (حسینی حایری، ۱۳۸۰، ج ۱، ص. ۸۷). شهید مطهری علت اصلی تحریم ربا را ظالمانه بودن این عمل می‌داند و همچنین نظر ایشان این است که قرارداد ربا ماهیت ظالمانه و خرابکارانه دارد (مطهری، ۱۳۷۲، ج ۱، ص. ۷). حال سؤال اصلی اینجا است که آیا ربای قرضی در فرایند اهرم جریان دارد؟ به نظر می‌رسد فرایند اهرم نزدیک به قرض دادن محسوب می‌شود. روند اهرم بدین شکل است که شما وقتی با سرمایه ۲۰۰ دلار و انتخاب

لوریج ۱:۱۰۰ یک حساب معاملاتی باز کرده‌اید، حال سرمایه اولیه ۲۰۰ دلار در ۱۰۰ ضرب می‌شود و موجودی را برابر با بیست هزار دلار می‌کند (Barberis, 2002). به وسیله خاصیت اهرمی مشتری با ودیعه اولیه‌ای که هزار دلار است می‌تواند به مبلغ صد هزار دلار ارز از کارگزاری قرض بگیرد. باید توجه کرد که هر معامله در فارکس دارای کارمزد و هزینه‌های عملیاتی می‌باشد. پس هرچه معامله‌گر از اهرم‌های بالاتری استفاده بکند و میزان معامله بیشتری انجام دهد کارمزدی که کارگزار دریافت می‌کند بیشتر خواهد بود. کارمزد معاملاتی بدین صورت است که یا کارگزاری کارمزد ثابتی به عنوان حق العمل کاری (کمسیون) دریافت می‌کند و یا مابه‌التفاوت قیمت بین خرید و فروش که به آن اسپرد معاملاتی می‌گویند را دریافت می‌کند (محمدی، ۱۳۸۸، ج ۱، ص. ۵۰)؛ به بیان ساده اسپرد^۱ در فارکس، اختلاف قیمتی است که بروکر فارکس در ازای تفاوت قیمت پیشنهادی خریدار و قیمت تعیین شده فروشنده دریافت می‌کند؛ نتیجه آنکه کارگزاری‌ها برای دادن اعتبار، پول اضافی دریافت نکرده و فقط کارمزد دریافت می‌کند؛ لذا ربا جریان ندارد؛ اما کارمزد در قرارداد قرض چه حکمی دارد؟ در لغت کارمزد و دستمزد، معنای حق کرایه و پاداش عمل، آورده شده است (واسطی، ۱۳۰۷ق، ج ۶، ص. ۱۲). در اصطلاح کارمزد به معنای عوضی گفته می‌شود که مشتری در برابر استفاده از منفعت کار یا مال، به اجیر یا موجر پرداخت می‌کند (هاشمی شاهرودی، ۱۴۲۹ق، ج ۱، ص. ۶۰). طبق نظرهای علما و مراجع تقلید، گرفتن کارمزد توسط بانک‌ها، مؤسسات و صندوق‌ها، برای قرارداد قرض ایرادی ندارد؛ چراکه این مراکز هزینه‌هایی دارند که باید از محل کارمزد پرداخت کنند. هزینه‌هایی مانند: حقوق کارمندان، هزینه برق، آب، گاز، اجاره مکان و وسایل... به همین دلیل این مراکز می‌توانند از مشتری خود در قبال خدمات، کارمزد دریافت کنند (خمینی، ۱۳۹۲، ج ۱، ص. ۶۰۲). آیت‌الله جوادی آملی اشاره می‌کند که قرض به شرط زیاده، رباست؛ اما چیزی که به عنوان کارمزد پرداخت شود، جایز است (<http://www.esra.ir>). آیت‌الله مکارم شیرازی اشاره دارد که هرگاه کارمزد در حد حقوق کارمندان و هزینه‌های جاری باشد، جائز است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۰، ج ۱، صص. ۶۹-۷۰). پس کارمزد باید به اندازه متعارف و منطقی باشد و بیشتر از حد معمول

دریافت نشود؛ همچنین با رضایت مشتری همراه باشد؛ لذا گرفتن ربا به هر صورت و دلیلی اشکال دارد ولی دریافت کارمزد به اندازه عقلایی و با توافق طرفین صحیح است. پس مبلغ دریافتی از طرف کارگزاری‌ها بابت اهرم برای کارمزد معاملات است؛ اما باید توجه داشت که در بازار، ابزاری به نام سواپ^۷ شبانه وجود دارد که دارای اشکالات عدیده فقهی است. روند سواپ بدین صورت است که بروکر برای خرید سهام موردنظر شما و فروش آن به معامله دیگر باید تکیه بر حساب معتبری داشته باشد که بتواند از آن بودجه لازم را تأمین کند. این بودجه وقتی ضرب در تعداد معامله‌گران می‌شود با عددی بزرگ مواجه می‌شویم که عملاً نمی‌تواند یک بروکر همچنین حسابی داشته باشد؛ بنابراین برای حل مشکل یک وام یک‌روزه از بانک معتبر دریافت می‌کند. این وام می‌تواند تبدیل به همان پشتیبانی شود که بروکر نیاز داشت. بر اساس این وام بروکر می‌تواند سفارش‌های خرید شما را و سفارش‌های فروش خود را انجام دهد؛ اما مسئله‌ای که وجود دارد این است که وام به هر حال دارای بهره‌ای هست که باید پرداخت شود. سهم شما از پرداخت بهره این وام، همان سواپ در فارکس است. سواپ در فارکس به هر خرید و فروشی تعلق نمی‌گیرد؛ اما اگر معامله، یک شبانه‌روز باز باشد به ازای هر روز، سواپ در فارکس به حساب فرد تعلق می‌گیرد؛ یعنی در واقع سواپ در فارکس هزینه باز نگه داشتن معامله شما خواهد بود. بدون شک پرداخت سواپ از طرف معامله‌گر حرام است و ربا محسوب می‌شود. پس انجام معامله شبانه و نگهداری معامله طی ۲۴ ساعت ایراد دارد و باعث معامله ربوی می‌شود؛ البته مطابق با قوانین اسلام، مسلمانان از دریافت هر نوع بهره منع شده‌اند؛ بنابراین حساب‌های اسلامی ایجاد شده‌اند تا مسلمانان بتوانند از خدمات کارگزاران فارکس بهره‌مند شوند. در کارگزاری‌ها حسابی به نام حساب اسلامی وجود دارد. در حساب اسلامی هزینه‌ای به صورت سود یا سواپ شبانه دریافت نمی‌شود؛ نتیجه آنکه اگر معامله‌گر از اهرم استفاده کند باید کارمزد معاملات را پرداخت کند و معامله اشکال ربوی ندارد؛ اما اگر کارگزاری پولی را به عنوان سود یا سواپ دریافت کند اشکال شرعی دارد و انجام این معامله برای مسلمان جایز نیست.

۲-۵. شبهه فقهی مرتبط با خروج قهری سرمایه و زیان‌رسانی به اقتصاد کشور با توجه به قاعده لاضرر و مصلحت نظام

در گذشته بازار فارکس دارای زیرساخت‌های مناسبی نبود؛ یعنی فعالان بازار دانش کافی برای شرکت در معامله را نداشتند و همچنین نهاد ناظری بر بازار وجود نداشت؛ لذا باعث شد تا افراد سودجو اقدام به کلاهبرداری از مشتریان بازار فارکس نمایند. این بازار به دلیل ضرررسانی بیش از حد به مردم و اقتصاد کشور باعث ایجاد آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی فراوانی شد. این آسیب‌ها عبارت‌اند از: ازدست‌دادن اعتماد و آرامش افراد، فرورفتن در ضرر و قرض بیشتر، خروج پول از سرمایه‌گذاری‌های مفید به سمت بازار فارکس و موارد دیگر؛ لذا در گذشته افراد با معامله در بازار فارکس علاوه بر تهدید وضعیت فردی خود، به نظام اقتصادی جامعه ضررهای فراوانی وارد می‌کردند. چراکه همان‌طور که گفته شد فعالیت در فارکس باعث خروج ارز از کشور، عدم سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های مولد و موارد دیگر می‌شود؛ لذا با استناد به قاعده مصلحت نظام و قاعده لاضرر، فعالیت در بازار ممنوع اعلام شد. یکی از قوانین شرعی در دین اسلام و مخصوصاً باب معاملات حرمت ضرر و ضرار در اسلام می‌باشد که در معاملات اقتصادی حاکم است و بیان می‌دارد که اصل، اطلاق و شرایط معامله نباید باعث ضرر و اضرار به دیگران شود که در غیر این صورت انجام معامله حرام می‌باشد. در اصطلاح، ضرر در مقابل منفعت آورده شده است و به معنای ایجاد نقصان و خرابی در جان، آبرو و مال افراد دیگر می‌باشد (مصطفوی، ۱۴۲۱ق، ج ۱، ص. ۲۱۴)؛ بنابراین با توجه به قاعده لاضرر متوجه می‌شویم که هرگونه ضرر ممکن‌الوجود ممنوع است. پس همان‌طور که حکم ضرری از سوی خداوند متعال ممنوع می‌باشد، ضررهای موجود در خارج نیز ممنوع و باید مرتفع شود (موسوی، ۱۴۲۷ق، ج ۱، ص. ۱۹۳). در جایی که به علت نبود حکمی ضرری رخ می‌دهد می‌توان با استدلال به این قاعده حکم جدیدی را وضع و به اجرا درآورد. در موضوع فارکس نیز بحث قاعده لاضرر در جایی است که عده‌ای معتقدند که در صورت انجام معامله در فارکس باعث ایجاد ضرر و زیان قطعی برای معامله‌گران و در نهایت اقتصاد جامعه اسلامی می‌شود و از آنجایی که ضرررسانی به دیگری و جامعه نباید اتفاق بیفتد پس حضور در بازار جایز نمی‌باشد. در اسلام

در صورتی که گسترش معاملات اخلاص را سبب بروز خسارت‌های قابل ملاحظه‌ای در سطح کلان بازارهای مالی شود، ضرری بودن چنین معاملاتی واضح است (توحیدی، ۱۳۹۹، ص. ۲۶۷). نظر امام خمینی این است که قاعده لاضرر از باب حکم حکومتی است و مردم را از وارد ساختن خسارت به یکدیگر منع می‌کند (خمینی، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص. ۵۰). از دلایل ایجاد ضرر و زیان در این بازار می‌توان به ضعف زیرساخت‌های علمی و فنی کشور از جمله اختلال در اینترنت، نوسانات بیش از حد بازار و کارگزاری‌های نامعتبر نام برد که باعث ضرر و زیان بیش از ۹۰ درصد افراد می‌شود؛ بنابراین به صورت طبیعی در این بازار تنها افرادی اندک و بسیار حرفه‌ای می‌توانند سود ببرند و غالب معامله‌گرانی که وارد این بازار شده‌اند در کوتاه‌مدت بعد از چند معامله کل سرمایه‌شان را از دست می‌دهند؛ لذا در اکثر معاملات در بازار فارکس، بخش قابل توجهی از سرمایه‌های ملی از کشور خارج شده و درصد کمی از آن به عنوان سود به کشور برمی‌گردد و از این جهت نیز خلاف قوانین کشور بوده و آسیب جدی بر اقتصاد ملی می‌زند. از طرفی دیگر سرمایه‌گذار، پول خود را در چرخه اقتصادی مفید وارد نکرده و به امید کسب سود بیشتر و تلاش کمتر به بازار فارکس می‌سپارد؛ نتیجه اینکه این سرمایه‌گذاری باعث خروج بخش عظیمی از سرمایه از کشور است که این جابه‌جایی ارز توسط هیچ ارگان دولتی قابل نظارت نمی‌باشد؛ البته علاوه بر نکات گفته شده ریسک‌های دیگری در بازار فارکس مشهود است؛ در بازار فارکس مرکز رسمی و قانونی برای انجام معاملات و مبادلات وجود نداشته و تضمینی برای تسویه معاملات نمی‌باشد. در نتیجه امکان عدم تسویه بسیار بالا می‌باشد (Aylor, 2003). همچنین در خیلی از موارد رویه واحد و قانون‌گذاری دقیق و اجرای آن در بازار فارکس وجود ندارد. به علاوه آنکه نوسانات شدید قیمت‌ها و احتمال ضرر و زیان بیش از حد و از دست دادن سرمایه در بازار وجود دارد (Coffe, 1996). در باب مصلحت نظام نیز باید به نکاتی اشاره شود؛ مصلحت در لغت به معنای نقیض، ضد و مخالف مفسده و فسق معنا شده است (جوهری، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص. ۳۸۳). هدف از بیان این قاعده، حفاظت از نظام در مواردی است که باعث بی‌نظمی و نابودکننده هماهنگی و رشد یک جامعه نظام‌مند می‌باشد. این بی‌نظمی می‌تواند در حالت‌های مختلف مانند اصل نظام اسلامی،

نظام سیاسی یا نظام اجتماعی، نظام اقتصادی و معیشت جامعه ایجاد شود. منظور از نظام در اجتماع شامل اموری است که نظم و قوام زندگی مردم و جامعه اسلامی به آن وابسته می‌باشد و اگر اختلالی ایجاد شود باعث بی‌نظمی در جامعه و معیشت مردم است. مصلحت شرعی نظام دارای ویژگی‌هایی است؛ مهم‌ترین ویژگی مصلحت شرعی فهم آن از منابع و اسناد کشف شریعت در اسلام می‌باشد که قرآن، سنت و اجماع است نه هوای نفس و عقل محض. از ویژگی‌های دیگر مصلحت شرعی، دنیوی محض و مادی صرف نبودن است؛ یعنی مصلحت شرعی علاوه بر اهداف مادی باید پوشش‌دهنده اهداف اخروی نیز باشد (یوسف حامد العالم، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص. ۱۴۶). ویژگی مهم دیگر مصلحت، ارتباط بلاواسطه با اجتماع و نظام‌های حاکمیتی می‌باشد. حفظ نظام اسلامی به حفظ مصلحت عام برمی‌گردد، به طوری که ایجاد اخلال در آن نادیده‌گرفتن این مصلحت می‌باشد؛ لذا حفظ نظام واجب می‌باشد (علیدوست، ۱۳۹۴، ج ۲، ص. ۱۳۰). پس با دریافت حکم شرعی و مصلحت شرعی نظام ج.ا.ایران حفظ شده و با عمل به مصالح شرعی از ایجاد ضعف و ضربه‌رسانی به نظام اسلامی جلوگیری می‌شود. رفتار طبق مصلحت شرعی و حفظ نظام، وظیفه‌ای بر دوش تک‌تک افراد جامعه است که باید همگی نسبت به آن کوشا باشند و در جهت عمل به آن برآیند؛ فرد یا نهاد متولی تشخیص مصلحت فقیه جامع‌الشرایط یا حاکم است. بخش استنباط محض متعلق به فقیه است و بخش بعدی به فقیه حاکم اختصاص دارد که به اقتضای مصلحت حاکم بر انجام یا ترک عملی حکم می‌کند که به آن حکم حکومتی گفته می‌شود (توحیدی، ۱۳۹۹، ص. ۲۱۹). تفاوت مهم حکومت اسلامی با حکومت‌های مشروطه جمهوری و سلطنتی در این است که قانون‌گذار در این رژیم‌ها توسط شاه یا نمایندگان انجام می‌شود ولی در اسلام به خداوند متعال اختصاص دارد؛ لذا هیچ حکمی جز حکم خداوند را نمی‌توان به اجرا گذاشت. این حکم در زمان غیبت توسط ولی فقیه اجرا می‌شود. شهید صدر هم در این مورد می‌فرماید: «محدوده منطقه الفراع در اختیارات ولی امیر مسلمین است. در این قاعده عملی با امر امام واجب و با منع او حرام می‌شود ولی کارهایی مانند ربا که حرمت شرعی آن ثابت است مورد تصرف ولی امر نمی‌باشد» (صدر، ۱۴۰۳، ج ۱، ص. ۶۸۴). طبق این قاعده، دین مبین اسلام به

حاکم وقت اسلامی اجازه می‌دهند تا در صورت نیاز در زمان مقتضی، اقدام به وضع قانون جدید در برخی مسائل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی نماید (صدر، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص. ۴۴۳). قلمرو قاعده منطقه الفراغ تا حدی است که حکم قطعی بر وجوب و یا حرمت موضوعی موجود نباشد؛ پس علاوه بر مباح بالمعنی الأخص، حوزه مباح بالمعنی الاعم (شامل مکروهات و مستحبات) را هم شامل می‌شود (صدر، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص. ۲۵۰). سیدکاظم حسینی حائری از نظریه شهید صدر این گونه دفاع می‌کند که چون اقتصاد در زمان‌ها و مکان‌های مختلف در حال تحول و رشد می‌باشد و احکام اسلامی جهان‌شمول و کامل است؛ لذا وجود این نظریه لازم و ضروری می‌باشد. او در ادامه می‌گوید به علت پیشرفت‌های جهان و جامعه رابطه انسان با خود و طبیعت دچار تغییراتی می‌شود و از آنجایی که اسلام باید در هر زمان دارای راه‌حل‌هایی باشد باید قاعده منطقه الفراغ استفاده شود تا حاکم اسلامی بتواند طبق قانون، اختیار و بر اساس اهداف اسلامی قوانینی وضع کند (حسینی حائری، ۱۳۸۰، ج ۱، ص. ۲۹). پس حاکم می‌تواند با در نظر گرفتن قانون الهی، به وضع قانون جدید برای موضوعات جزئی مبادرت نماید (مطهری، ۱۳۷۲، ج ۱، ص. ۱۰۱)؛ اما برای تطبیق شرایط بازار فارکس با قاعده حفظ نظام مصلحت باید به نکاتی اشاره شود. مهم‌ترین نکته در بازار فارکس، ضرر و زیان معامله‌گران، خروج ارز از کشور و آسیب‌رسانی به وضعیت اقتصادی کشور است. توضیح آنکه ماهیت بازار فارکس با بازار بورس کامل متفاوت است و فرد معامله‌گر می‌تواند روی معاملات خود تا ۵۰۰ برابر سرمایه اولیه وام دریافت کند که بدون دانش و مدیریت سرمایه نه تنها باعث سود نمی‌شود بلکه به خاطر طمع می‌تواند باعث ازدست‌رفتن کل سرمایه شود. همچنین کشور ما از لحاظ آموزش‌های حوزه مالی دارای زیرساخت مناسبی نیست و طبقه‌بندی آموزشی برای سنین و حوزه‌های گوناگون در وضعیت مطلوبی قرار ندارد. همچنین در دروس کاربردی دانشگاه نیز بررسی و تعلیم حوزه‌های مالی و سرمایه‌گذاری به شیوه صحیحی انجام نمی‌گیرد و این ضعف‌ها در سیستم آموزشی، اطلاعات کلی مردم اندک است. حال این افراد ناآگاه زمانی که به سن بالاتری می‌رسند با هدف کسب سود وارد بازارهای مالی می‌شوند که باعث ایجاد هیجان غیرقابل‌کنترلی در حوزه‌هایی مانند فارکس، کریپتوکارنسی، بورس، طلا و

خودرو می‌شود. گاهی در جوامع این‌چنینی به علت عدم آگاهی و آموزش افراد، شاهد استفاده نادرست از وجوه موجود در جامعه هستیم که افراد در این سرمایه‌گذاری‌های غلط، وجوه اندک حقوق کارمندی خود را نیز از دست می‌دهند. سرمایه‌گذاری یکی از ابعاد مهم و حیاتی در زندگی هر فرد است که باید اصول آن را فراگرفت. صرفاً سرمایه‌گذاری در بانک، سکه و زمین کافی نیست؛ اما ورود مردم به بازارهایی مانند بورس و فارکس بدون دانش باعث ایجاد هیجاناتی در راستای صعود یا نزول بازار می‌شود که در هر صورت مخرب است. بعضاً در جامعه شاهد هجوم افراد به یک بازار طی افزایش اخبار هستیم، یعنی مردمی که احساس عقب ماندن از مسابقه کسب سود را دارند و بی‌محابا شروع به خرید و فروش در ابزارهایی می‌کنند که اطلاعی از آن ندارند، معمولاً این افراد در بازارها زیان‌ده هستند. کسب دانش بازارهای مالی و روان‌شناسی معاملاتی با در نظر داشتن روحیه ریسک‌پذیری و شخصیت فردی امری قابل توجه است. وجود این هیجان در بازاری مانند فارکس که بازاری نوپا با نوسانات بالا است، می‌تواند به نسبت دیگر بازارها مخرب‌تر باشد؛ پس با توجه به ویژگی‌های بازار معاملاتی فارکس و همچنین شرایط موجود در کشور ایران، ضرر در این بازار باعث خروج ارز از کشور و زیان به اقتصاد می‌شود؛ به‌رحال در این بازار اگر خطایی صورت گیرد، حتماً پول قابل توجهی از دست خواهد رفت و این یعنی خروج ارز از کشور. بازارهای نوین مالی در کنار اینکه ظرفیتی برای سودآوری هستند، می‌توانند باعث ضرر و زیان برای شخص و حتی اقتصاد کشور هم باشند، به‌همین دلیل توصیه می‌شود افرادی که تمایل برای ورود به این بازار را دارند بدون آگاهی و دانش کافی به این بازارها ورود نکنند؛ البته طبق بررسی‌های انجام شده بیشتر معاملات افراد آگاه یا ناآگاه در بازار فارکس به شکست می‌انجامد و بیش از ۹۶ درصد معامله‌گران پس از شکست، این بازار را ترک می‌کنند (kharazmi.et)؛ لذا تعداد افرادی که در فارکس به سود می‌رسند بسیار پایین است. پس در حال حاضر مهم‌ترین مانع برای ورود به بازار فارکس شکست معامله‌گران و خروج ارز از کشور است.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش مهم‌ترین شبهات بازار فارکس مطرح و بررسی گردید. شبهات فقهی که در این مقاله بررسی شدند عبارت‌اند از: احتمال وجود معاملات قمار، معاملات غرری، معاملات ربوی در بازار فارکس و شبهه تضاد با مصلحت نظام از طریق ضرر و زیان بیش‌ازحد معامله‌گران در بازار. با توجه به گزاره‌های بررسی شده در این تحقیق نتایج زیر اعلام می‌گردد: در رابطه با شبهه قمار، اگر معاملات فارکس از طرف بورس‌بازان و سفته‌بازان باشد، با توجه به آثار مشترک این معاملات با قمار، حرام و نوعی معامله قمار است؛ اما اگر این معاملات توسط معامله‌گرانی باشد که مبتنی بر بخت و شانس معامله نکنند و به‌طور کارشناسانه و مبتنی بر تحلیل وارد بازار شوند، به‌دلیل اینکه سایر شرایط قمار را ندارد نمی‌تواند در قالب قمار قرار گیرد. همچنین در معامله قمار دو طرف معامله باید رهن و گرو بگذارند؛ اما در بازار فارکس سهام‌گرویی وجود ندارد. نکته بعدی آنکه در قماربازی نوعی بازی با ریسک بسیار بالا وجود دارد، یعنی صرفاً یک طرف معامله بازنده و طرف دیگر معامله به همان اندازه سود می‌برد، درحالی‌که در فارکس این‌گونه نیست و معاملات با ریسک عقلایی و حد ضرر انجام می‌شود؛ انجام قمار و شرط‌بندی حرام و مبتنی بر یک عمل نامشروع می‌باشد و قطعاً در چهارچوب معاملات مشروع قرار ندارد، در صورتی‌که معاملات فارکس در قالب نزدیک به بیع است و با معاملات قمار تفاوت‌های بنیادین دارد. بر اساس موارد گفته شده اگر فارکس مبتنی بر بخت و شانس نباشد و به‌طور کارشناسانه معامله شود، به‌دلیل اینکه سایر شرایط قمار را ندارد نمی‌تواند در قالب قمار قرار گیرد. در رابطه با شبهه غرر بیان شد که معامله باید دارای شرایطی باشد تا شبهه غرر برطرف شود. این شرایط عبارت‌اند از: اطلاع کافی از صفات مورد معامله، قدرت بر تسلیم عوضین، معین‌بودن موضوع مورد معامله، رضای طرفین و انگیزه آنها در انجام معامله و اهلیت طرفین؛ همچنین با بررسی‌های انجام شده مشخص گردید که این شرایط در معاملات بازار فارکس موجود است؛ اما بعضی از کارگزاری‌های غیرمجاز این شرایط را رعایت نمی‌کنند؛ لذا یکی از موارد غرر در بازار زمانی است که معامله‌گران با کارگزاری‌های غیرمعتبر و بازارگردان ارتباط دارند و از طریق سکوه‌های آنان معامله می‌کنند؛ اما اگر شرایط گفته شده در بازار فارکس توسط

معامله‌گران و کارگزاری‌های معتبر رعایت بشود غرر در بازار شکل نمی‌گیرد و معاملات از لحاظ عدم غرری بودن نیز صحیح است؛ در رابطه با شبهه ربا، اشتراط هر نوع زیاده مالی در قرارداد قرض ربا و ممنوع است. پس اگر کارگزاری‌ها در صورت اهدای اعتبار اقدام به گرفتن سود نمایند در آن صورت ربای قرضی پیش می‌آید که کاری خلاف‌شرع است؛ البته بعضی از کارگزاری‌ها در برابر اعتبار، سودی دریافت نمی‌کنند و سود آن‌ها از محل کارمزدهای معاملات تأمین می‌شود. این کارمزدها تحت عنوان اسپرد و حق‌العمل کاری گرفته می‌شود. پس در صورتی که کارگزاری‌ها سودی از دادن اعتبار دریافت نکنند، استفاده از اعتبار این کارگزاری‌ها برای معامله‌گر ایرادی ندارد و صحیح است؛ در رابطه با شبهه خروج قهری سرمایه و زیان‌رسانی به اقتصاد کشور طبق بررسی‌های انجام شده درباره بازار فارکس، به علت ویژگی‌های خاص، نوسانات شدید قیمت، اثرگذاری عوامل گوناگون بر روی قیمت، سخت بودن آنالیز و پیش‌بینی روند، ۹۵ درصد سرمایه‌گذاران در این بازار با ضرر و زیان قابل‌توجهی مواجه شده و تنها حدود ۵ درصد از افراد موفق به کسب سود بلندمدت می‌شوند؛ همچنین در گذشته سوءاستفاده فعالان فارکس در کشور ایران از شرایط بازار باعث ضرر و زیان مردم و کلاهبرداری شرکت‌های هرمی از معامله‌گران شد. علاوه بر آن وجود خلأ قانونی و نبود ضوابط و مقررات لازم، سبب خروج ارز قابل‌توجه گردید؛ پس به نظر می‌رسد با توجه به ساختار حال حاضر بازار فارکس و عدم وجود هسته اصلی معاملات کارگزاری‌ها در ایران، با ضرر معامله‌گران خروج پول ملی از کشور اتفاق می‌افتد؛ لذا با توجه به شرایط حال بازار و طبق قاعده لاضرر و وجوب رعایت مصلحت نظام، حضور در معاملات بازار فارکس توجیه شرعی ندارد؛ البته توصیه می‌شود که با برنامه‌ریزی‌های دقیق اقدام به تأسیس کارگزاری‌های فارکس در کشور گردد تا مانع خروج ارز از کشور شود و یا آموزش‌ها در ایران به سمتی رود که معامله‌گران به صورت حرفه‌ای وارد بازار شوند و ضرر و زیان کاهش یابد که باید این پیشنهادها توسط کارشناسان مورد ارزیابی قرار گیرد. پس با بررسی‌های صورت‌گرفته مشخص گردید که در بین شبهات مطرح شده، شبهه خروج ارز از کشور و زیان‌رسانی به اقتصاد شبهه جدی است که با مصلحت نظام در تضاد است و تا رفع موانع موجود در کشور معاملات در این بازار توجیه قانونی و شرعی ندارد.

کتابنامه

- ابن اثیر، مبارک بن محمد (۱۴۲۱ق). *النهایه*. بیروت: انتشارات دارالفکر.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق). *لسان العرب*. قم: دار إحياء التراث العربی.
- انصاری، مرتضی بن محمدامین (۱۴۱۴ق). *رسایل فقهیه*. قم: انتشارات مجمع الفکر الاسلامی.
- انصاری، مرتضی بن محمدامین (۱۴۱۵ق). *المکاسب*. قم: الموتر العالمی بمناسبه الذکری المئویه الثانيه لمیلاد الشیخ الانصاری، الامانه العامه.
- انصاری، مرتضی بن محمدامین (۱۴۱۹ق). *فرائد الاصول*. قم: انتشارات مجمع الفکر الاسلامی.
- ایروانی، باقر (۱۴۲۷ق). *دروس تمهیدیه فی الفقه الاستدلالی علی المذهب الجعفری*. قم: مؤسسه الفقه للطباعه والنشر.
- توحیدی، محمد (۱۳۹۹). *بورس بازی در نگاه شریعت*. تهران: دانشگاه امام صادق (علیه السلام).
- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۰۴ق). *صحاح اللغه*. بیروت: دارالعلم للملایین.
- حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ق). *وسائل الشیعه*. قم: مؤسسه آل البيت لأحیا التراث.
- حسینی حائری، کاظم (۱۳۸۰). *أساس الحکومه الإسلامیه*. بغداد: مطبعه النیل.
- خویی، سیدابوالقاسم (۱۴۱۷ق). *هدایه فی الاصول*. قم: مؤسسه صاحب الامر.
- زبیدی، محمد بن محمد (بی تا). *تاج العروس من جواهر القاموس*. بیروت: دارالفکر.
- سرافراز، لیلا (۱۳۷۶). *پیدایش سازمان های پولی و مالی بین المللی در مالیه بین الملل*. شیراز: نوید.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۳ق). *مسالك الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام*. قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه.
- صاحب جواهر، محمدحسن (۱۳۶۷ق). *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام*. تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
- صدر، سیدمحمدباقر (۱۳۹۸ق). *البنک اللاربوی فی الاسلام*. بیروت: دارالمتعارف للمطبوعات.
- صدر، سیدمحمدباقر (۱۴۰۲ق). *اقتصادنا*. بیروت: دار التعارف للمطبوعات.
- صدر، سیدمحمدباقر (۱۴۰۳ق). *الاسلام یقود حیات*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- صدر، سیدمحمدباقر (۱۴۱۷ق). *بحوث فی علم الاصول*. قم: دایرةالمعارف فقه اسلامی.
- طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵). *مجمع البحرین*. تهران: مرتضوی.
- العالم، یوسف (۱۴۱۵ق). *المقاصد العامه للشریعه الإسلامیه*. بغداد: الجامعه الاسلامیه السنه الأولى.
- علیدوست، ابوالقاسم (۱۳۹۴). *فقه و مصلحت*. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و

اندیشه اسلامی.

محقق اردبیلی، احمد بن محمد (۱۳۹۲). مجمع الفائده و البرهان. بی جا: انتشارات جامعه مدرسین.

محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۸۱). قواعد فقه. تهران: انتشارات سمت
محمدی، علی (۱۳۸۸). آشنایی با بازار مبادلات بین‌المللی مبادلات ارز فارکس. تهران: انتشارات آراد کتاب.

مصطفوی، سید کاظم (۱۴۲۱ق). القواعد الفقهیه. قم: انتشارات مرکز جهانی علوم اسلامی.
مطهری، مرتضی (۱۳۷۲). مسئله ربا. تهران: انتشارات صدرا.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۰). قواعد الفقهیه. قم: انتشارات مدرسه امام علی (علیه السلام).
موسوی، سید محمد مهدی (۱۴۲۷ق). فقه الشیعه. قم: دار البشیر.

موسویان، سیدعباس (۱۳۹۱). بازار سرمایه اسلامی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

نائی، مجتبی (۱۳۸۸). خودآموز بورس. تهران: سازمان بورس اوراق بهادار.

نجفی خوانساری، موسی (۱۲۵۴ق). منیه الطالب (تقریرات درس آیت‌الله نایینی). تهران: المکتبه المحمديه.

واسطی، سیدمرتضی (۱۳۰۷ق). تاج العروس من جواهر القاموس. بیروت: دارالفکر.

هاشمی شاهرودی، محمود (۱۴۲۹ق). کتاب الاجاره. قم: دائرة المعارف الفقه الإسلامی.
یوسفی، حسین (۱۳۸۹). تجارت در فارکس. تهران: دانش پژوهان.

ایران بروکر: <https://iranbroker.org>

بنیاد بین‌المللی علوم و حیانی اسراء: <https://esra.ir>

مرکز آموزشی و کارآفرینی خوارزمی: <https://kharazmi.net/shop>

References

- Al-Alam, Yusuf (1994). Al-Maqasid al-Aama lil-Shari'ah al-Islamiyyah. Baghdad: Islamic University, First Edition. (In persian)
- Alidoust, Abolghasem (2015). Jurisprudence and Expediency. Tehran: Publications of the Research Institute of Islamic Culture and Thought. (In persian)
- Ansari, Morteza bin Mohammad Amin (1994). Rasa'il Fiqhiyyah, Vol. 1. Qom: Majma' al-Fikr al-Islami Publications. (In persian)
- Aylor, Francesca(2003). Mastering foreign exchange & currency options: a

- practical guide to the new marketplace. London.
- Barberis, Nicholas and thaler, Richard (2002) A survey of behavioran finance, NBER working paper.
- Bean, David (2011). *Forex Trading Secrets:A Trading System Revealed*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Black, f. Noise (1986). *Gournal of Finance*, (41), New York, 530-543.
- Cheng, Grace (2007). *Winning strategies for trading forex real and actionable techniques for profiting from the currency markets*. Petersfield, Hampshire: Harriman House.
- Coffey, Amanda & Atkinson, Paul (1996). *Making sense of qualitative data:complementary research strategies*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hosseini Haeri, Kazem (2001). *Asas al-Hukuma al-Islamiyya*. Baghdad: Nile Printing Press. (In persian)
- Hurr Amili, Muhammad bin al-Hasan (1994). *Wasa'il al-Shi'a*, Vol. 2. Qom: Al-Bait Institute for the Revival of Heritage. (In persian)
- Ibn Athir, Mubarak ibn Muhammad (2000). *Al-Nihayah*, Vol. 1. Beirut: Dar al-Fikr Publications. (In persian)
- Ibn Manzur (1994). *Lisan al-Arab*. Qom: Dar Ihya' al-Turath al-Arabi. (In persian)
- Iravani, Baqir (2006). *Duroos Tamheediyyah Fi al-Fiqh al-Istidlali 'ala al-Madhhab al-Ja'fari*, Vol. 2. Qom: Al-Fiqh Printing and Publishing Institute. (In persian)
- Johari, Ismail (1984). *Sihah al-Lugha*. Beirut: Dar al-Ilm lil-Malayeen. (In persian)
- Makarem Shirazi, Nasser (1991). *Qawa'id al-Fiqh*, Vol. 1. Qom: Imam Ali (A.S.) School Publications. (In persian)
- Mohammadi, Ali (2009). *Introduction to the International Foreign Exchange Market (Forex)*, Vol. 1. Tehran: Arad Book Publications. (In persian)
- Mohiuddin Damad, Seyed Mustafa (2002). *Jurisprudential Principles*, Vol. 2. Tehran: SAMT Publications. (In persian)
- Mostafavi, Seyed Kazem (2001). *Al-Qawa'id al-Fiqhiyyah*, Vol. 1. Qom: World Center for Islamic Sciences Publications. (In persian)
- Motahhari, Morteza (1993). *The Issue of Riba*. 5th Edition. Tehran: Sadra Publications. (In persian)
- Mousavi, Seyed Mohammad Mahdi (2006). *Fiqh al-Shi'a*, Vol. 3. Qom: Dar al-Bashir Publications. (In persian)
- Mousavian, Seyed Abbas (2008). *Islamic Financial Instruments*, Vol. 1. Tehran: Publications of the Research Institute of Islamic Culture and Thought. (In persian)
- Mousavian, Seyed Abbas (2012). *Islamic Capital Market*, Vol. 1. Tehran: Research Institute of Islamic Culture and Thought. (In persian)
- Mujtahid Ardebili, Ahmad bin Muhammad (2013). *Majma' al-Fa'idah wa al-Burhan*, Vol. 1. [Place of publication unknown]: Society of Teachers Publications. (In persian)
- Naei, Mojtaba (2009). *Stock Market Self-Study*, Vol. 1. Tehran: Securities and Exchange Organization Publications. (In persian)
- Sadr, Seyed Muhammad Baqir (1978). *Al-Bank al-Larabi fi al-Islam*, Vol. 1.

- Beirut: Dar al-Muta'arif li al-Matboo'at. (In persian)
- Sarafraz, Leila (1997). *The Emergence of International Monetary and Financial Organizations in International Finance*. Shiraz: Navid Publications. (In persian)
- Shahid Thani, Zayn al-Din bin Ali (1983). *Al-Rawdah al-Bahiyyah fi Sharh al-Lum'ah al-Dimashqiyyah*, Vol. 1. Beirut: Muhammad Kalantar Printing. (In persian)
- Tuhidi, Mohammad (2020). *Stock Trading in the View of Shari'ah*. Tehran: Imam Sadiq University. (In persian)
- Tuhidi, Sheikh Mohammad Ali (1998). *Taqreer Misbah al-Faqah*, Vol. 4. Qom: Maktabat al-Dawari Publications. (In persian)
- Wasti, Seyed Morteza (1889). *Taj al-Arous min Jawahir al-Qamus*, Vol. 2. Beirut: Dar al-Fikr Printing House. (In persian)
- Yousefi, Hossein (2010). *Trading in Forex*, Vol. 1. Tehran: Danesh Pouyan Publications. (In persian)
- Zabidi, Muhammad bin Muhammad (n.d.). *Taj al-Arous min Jawahir al-Qamus*, Vol. 1. Beirut: Dar al-Fikr Publications. (In persian)